

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

ȘCOALA DOCTORALĂ

ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ

***Comitete de redacție și politici editoriale în presa
românească din Transilvania și Ungaria
Intelectualitatea jurnalistică românească între anii
(1838-1918)***

**DOCTORAND:
RĂDUCU RUȘET**

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. IOAN BOLOVAN**

CLUJ - NAPOCA

2016

CUPRINS

Introducere, argumentație și metodologie: Presa românească din Transilvania și Ungaria 1838-1918: delimitări, etape tematice, orientări ale presei românești (politică, culturală, ideologică, satirică, ecleziastică, pedagogică)	p. 7
Istoriografia Problematicii și Stadiul Actual al Cunoașterii în Domeniul Temei.....	p. 10
Sursele și Metodologia Cercetării.....	p. 12
1. Capitolul 1: Constituirea comitetelor de redacție.....	p. 16
1.1 Evoluția presei în spațiul românesc.....	p. 16
1.2 Prolegomene la o istorie a jurnalismului. Repere istoriografice asupra presei românești.....	p. 17
1.3 Comitete de redacție - delimitări cronologice și membrii comitetelor redacționale (Albina, Albina Carpaților, Concordia, Federațiunea, Telegraful Român, Foișoara Telegrafului Român, Gazeta de Transilvania, Tribuna).....	p. 40
1.4 Evoluția conceptului de elită și alegerea membrilor de redacție.....	p. 43
1.5 Explicații conceptuale asupra intelectualității jurnalistice.....	p. 47
1.6 Criterii de selectare a membrilor comitetelor de redacție, mecanisme de selecție.....	p. 51
1.7 Stabilitatea comitetelor: mobilitatea redactorilor.....	p. 58
1.8 Implicarea socială a redactorilor ardeleni.....	p. 61
1.9 Profilul intelectualului redactor în secolul al XIX-lea.....	p. 64
1.10 Mișcarea națională românească în epoca dualismului (de la intelectualitatea bisericească, la intelectualitatea laică).....	p. 68
1.11 Redactorii ardeleni și disputa activism pasivism.....	p. 77
2. Capitolul 2: Presa politică românească din Transilvania și Ungaria. Structura internă a ziarelor.....	p. 84
2.1 Structura editorială a ziarelor românești din Transilvania și Ungaria.....	p. 84
2.2 Albina: zonă de afirmare a intelectualității românești de la Viena.....	p. 87
2.3 Albina Carpaților.....	p. 96
2.4 Federațiunea.....	p. 98
2.5 Concordia.....	p. 101
2.6 Expatriatul (Espatriatul).....	p. 102
2.7 Aspecte cultural- biografice din activitatea redactorilor de la Telegrafului Român din Sibiu (secolele XIX-XX).....	p. 103
2.8 Concluzii preliminare despre redactorii Telegrafului Român.....	p. 111
2.9 Foișoara Telegrafului Român.....	p. 113
2.10 Foaiă pentru minte, inimă și literatură.....	p. 114
2.11 Gazeta de Transilvania: punct de referință al presei românești din Ardeal.....	p. 116
2.12 Concluzii preliminare la Gazeta de Transilvania.....	p. 136
2.13 <i>Tribuna</i> de la Sibiu.....	p. 138

2.14	Repartiția geografică a ziarelor românești din Transilvania 1838-1918..	p. 143
2.15	Repartiția geografică a ziarelor românești din Ungaria și Austria 1838-1918.....	p. 146
3.	Capitolul 3: Profiluri biografice ale intelectualității redacționale ardelen. Cultura și ideologia ardeleană. Metoda prosopografică în cercetarea istorică.....	p. 148
3.1	Comitetul de redacție de la Albina.....	p. 151
3.2	Comitetul de redacție de la Albina Carpaților.....	p. 158
3.3	Comitetul de redacție de la Federațiunea.....	p. 161
3.4	Comitetul de redacție de la Concordia.....	p. 165
3.5	Comitetul de redacție de la Expatriatul	p. 167
3.6	Comitetul de redacție de la Gazeta de Transilvania.....	p. 168
3.7	Comitetul de redacție de la Telegraful Român.....	p. 174
3.8	Comitetul de redacție de la Organul luminării.....	p. 181
3.9	Comitetul de redacție de la Observatorul.....	p. 184
3.10	Redactorii <i>Tribunei</i> de la Sibiu. Studiu prosopografic.....	p. 187
3.11	Concluzii preliminare. Redactorii <i>Tribunei</i> sibiene.....	p. 203
3.12	Grupul de la Tribuna Poporului din Arad.....	p. 207
3.13	Originea socială a redactorilor ardeleni.....	p. 219
3.14	Originea geografică a redactorilor ardeleni.....	p. 219
4.	Capitolul 4: Politici editoriale.....	p. 220
4.1	Inițiativă și decizie în stabilirea politicilor editoriale.....	p. 220
4.2	Rolul finanțatorilor în stabilirea politicilor editoriale.....	p. 223
4.3	Rolul și locul politicului în stabilirea politicilor editoriale.....	p. 235
4.4	Presa ca rol formativ sau informativ.....	p. 239
4.5	Presa: rol de educare și cultivare.....	p. 240
4.6	Profesionalizarea Ziariștilor Români din Monarhia Dualistă Austro-Ungară. Fundația Ziariștilor Români din Ungaria.....	p. 244
4.7	Profesionalizarea Ziariștilor Români din România. Sindicatul Ziariștilor Români din București.....	p. 285
5.	Capitolul 5: La marginea legii: Procese de presă.....	p. 289
5.1	Delictele de presă: încadrare juridică, percepție politică, atitudini naționale.....	p. 289
5.2	Procesele de presă intentate Gazetei de Transilvania	p. 292
5.3	Procesele politice de presă intentate lui George Barițiu.....	p. 301
	Concluzii.....	p. 310
	ANEXE.....	p. 317
	Anexa Nr. 1. Tabel sinoptic cu ziare și comitete de redacție din Transilvania și Ungaria în perioada 1838-1918.....	p. 317
	Anexa Nr. 2. Tabel nominal cu donații către Fundația Ziariștilor Români din Ungaria în perioada 1914-1916.....	p. 343
	Anexa Nr. 3. Statutele Fundației Ziariștilor Români din Ungaria.....	p. 350
	Anexa Nr. 4. Regulamentul de funcționare al Fundației Ziariștilor Români din Ungaria.....	p. 352

Anexa Nr. 5. Actul de donație al Iulianei Stoica de Hațeg către Fundația Ziariștilor Români din Ungaria.....	p. 354
Anexa Nr. 6. Venituri și cheltuieli ale Fundației Ziariștilor Români din Ungaria în perioada 1912-1917.....	p. 355
Anexa Nr. 7. Testamentul lui Alexandru Sterca Șuluțiu de Cărpiniș.....	p. 360
Indice Onomastic.....	p. 364
Bibliografie.....	p. 377
Surse inedite.....	p. 377
Surse editate.....	p. 377
Memorialistică și scrieri de epocă.....	p. 378
Presă.....	p. 379
Lucrări de referință: enciclopedii, bibliografii, anuare universitare.....	p. 380
Șematisme.....	p. 381
Teze de doctorat.....	p. 381
Lucrări editate.....	p. 381
Studii și articole.....	p. 387
Surse on-line.....	p. 390
Abstract (English).....	p. 393
Date despre autor.....	p. 400

Cuvinte-cheie: gazetari, redacții românești, istorie a presei, opinie publică, politică

REZUMAT

Prezenta lucrare, intitulată *Comitete de redacție și politici editoriale în presa românească din Transilvania și Ungaria. Intelectualitatea jurnalistică românească între anii (1838-1918)*, și-a propus să răspundă unei interogații mai vechi, care a prins concretizare în cadrul subiectului de licență și disertație, și anume: Care a fost rolul comitetelor de redacție în presa românească din Transilvania și Ungaria asumat la nivelul întregii societăți transilvănene? Asumția de la care pornim cercetarea actuală a fost identificarea într-un fond inedit a comitetului de redacție al *Tribunei* de la Sibiu, unde am putut observa întreaga structură socială a acestui nucleu redacțional și rolul lui societal. Astfel, scopul vizat de această lucrare a constat în reconstituirea diacronică a profilurilor biografico-intelectuale ale membrilor comitetelor de redacție, observând de-a lungul perioadei studiate, schimbarea structurii sociale a intelectualității jurnalistice.

Subiectul cercetării propuse este conex problematicii și istoriografiei pe această temă a studierii intelectualității ardeleni, care are intenționalitatea să recupereze elita politică și redacțională din Transilvania și Ungaria, într-un interval de timp care se regăsește între anii 1838-1918. Acest subiect, cu o puternică încărcătură socială este de actualitate în contextul recuperării elitei politice din Transilvania, care din 1867 a fost parte integrantă a monarhiei dunărene. În contextul actualelor cercetări care tind să recupereze elita politică din Transilvania, este necesar să se cunoască și componența elitei redacționale și gazetărești. Poate unora dintre interlocutorii noștri li se pare forțat termenul de elită gazetărească, de aceea ni se pare mai potrivit să propunem conceptul de intelectualitate ardeleană cu implicații în jurnalistică (redacțională), dar prin introducerea acestei sintagme în istoriografia noastră, putem să evidențiem o anumită categorie de intelectuali care, nu de puține ori s-au distins prin rolul pe care l-au avut la manifestarea identității românești în această regiune istorică. Studiarea unui astfel de subiect nu este o noutate la nivelul abordării istoriografice, de menționat este faptul că în România se pot identifica numeroase cercetări care au ca obiect de studiu reconstituirea biografică a uneia sau alteia dintre personalitățile culturale și politice, elementele de noutate constând în această abordare a intelectualității jurnalistice și aportul adus în plan politico-cultural, social și instituțional. Ne referim la o birocrație intelectuală care se regăsește în diversele structuri de activitate, care puteau propulsa anumiți tineri dornici de afirmare, dar și în căutarea unui domeniu de activitate, după definitivarea studiilor universitare. Această categorie de intelectuali laici trebuie analizată în contextul afirmării politice în Transilvania, deoarece de la tribuna diferitelor gazete și redacții se dorea recunoașterea drepturilor românești prin efortul susținut de liderii politici și publiciști români.

Trebuie spus, *ab inițio* (încă de la început), faptul că prezenta lucrare nu a încercat să traseze anumite linii de demarcație între unul sau altul dintre redactori, este bine știut faptul că unii redactori au fost de categoria I, a II-a, ci prin demersul de față am dorit să evidențiem aportul întregii structuri redacționale și politice în istoria Transilvaniei moderne.

Subiectul actualei lucrări a oferit perspective noi, relaționat cu un nou mod de abordare în cercetarea istorică și a anunțat o exegeză la nivel interdisciplinar, deoarece trebuie menționat faptul că subiectul adus în dezbaterea istoriografică întrepătrunde elemente de istoria presei și sociologie culturală, abordare care se va evidenția la nivelul schimbării structurii sociale a intelectualității redacționale care a activat în monarhia bicefală. Tratarea unui astfel de subiect, al formării intelectualității redacționale românești în epoca modernă, reprezintă un domeniu de interes relevant pentru cunoașterea evoluției culturale și a procesului de afirmare politică a intelectualității românești în epoca modernă.

În introducerea lucrării *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în Epoca Modernă*, a istoricului Cornel Sigmirean, am identificat un citat foarte sugestiv pentru înțelegerea procesului de formare a intelectualității ardelen. Astfel, parafrazându-l și noi pe istoricul francez G. Chaussinand-Nogaret, convenim că: *istoria formării intelectualității românești este însăși istoria națiunii române, în ea reflectându-se în mare istoria socială și politică, fiind totodată istoria reprezentărilor și simbolurilor, loc de memorie unde se reflectă națiunea, fenomen general românesc, mai evident în cazul societății românești din Transilvania care își datorează în mare parte renașterea națională generațiilor de intelectuali formați în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea în universitățile din Europa Centrală și de Vest*¹. În ultima perioadă, lucrările care au ca subiect studierea elitelor au început să abunde, acest interes crescând pentru importanța elitelor în Transilvania a intrat în special în preocupările istoricilor și cercetătorilor clujeni. Dacă la București, istoricul Mihai Sorin Rădulescu se preocupă de *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura ALL, București, 1998, la Cluj-Napoca, interesul studierii unui astfel de subiect a intrat în vederile și preocupările istoricilor moderniști, deoarece secolul al XIX-lea este eminent secolul intelectualilor și al elitelor. Tratarea unui astfel de subiect, ca cel al vieții politice a românilor din monarhia bicefală a fost în atenția istoricilor români.

În studiile istoriografiei românești și lucrările apărute pe acest subiect al formării intelectualității românești transilvănene, s-au prezentat aspecte ale luptei naționale și politice a românilor din Transilvania și Ungaria în diferite perioade de timp (de la epoca modernă, până la istoria recentă și contemporană). În aceste studii și cărți sunt tratate și analizate biografii ale unor importante personalități românești, fie ca este vorba de laici sau clerici, dezbaterea politică dintre activiști și

---

¹ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj- Napoca, 2000, (a se vedea introducerea lucrării).

pasiviști, dispută concretizată în anii '60 ai secolului al XIX-lea, sau prin extindere cronologică putem observa rolul elitei politice românești la înfăptuirea Statului Național Unitar Român de la 1 decembrie 1918, aceste subiecte fiind tratate cu preponderență în literatura de specialitate românească. În cercetările amintite au fost tratate aspecte ce țin de apartenența geografică, relațiile contractate în urma căsătoriilor, precum și activitatea lor politico-națională. Recuperarea prosopografică a unor personalități românești, arealul geografic din care făceau parte, nexurile familiale și de grup, statutul social, căsătoriile, formarea educațională, desăvârșirea profesională, reprezintă subiectele cel mai mult tratate în cărți, articole, studii, colocvii, și care fac și obiectul acestei lucrări².

Titlurile bibliografice redate mai jos, care au ca subiect istoria presei și a intelectualității ardelenene pot fi amintite alături de numeroase dezbateri, colocvii, cursuri pe tema intelectualității ardelenene, promovarea intelectualității politice, gazetărești, care la Cluj-Napoca au început să prindă un avânt de necontestat. De amintit este cursul privind *Formarea și promovarea intelectualității ardelenene*, prelegeri susținute de domnul profesor Cornel Sigmirean în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș Bolyai, Cluj-Napoca. Observând în ultima vreme interesul crescând pentru studierea elitei transilvănene, putem susține că în viitorul apropiat acest domeniu de interes va duce la o autonomie a acestei ramuri de cercetare, cea a studierii intelectualității ardelenene.

Secolul al XIX-lea, dar în special a doua jumătate a acestuia, a reprezentat o schimbare în viața politică și socială a Transilvaniei, reviriment survenit în urma transformărilor politice dar și a unei schimbări și înlocuiri a elitei politice și jurnalistice din Transilvania. Ne referim la o nouă generație de intelectuali și lideri politici care în literatura de specialitate sunt cunoscuți drept generația memorandumului, deci putem afirma cu tărie că din a doua jumătate a secolului al XIX-lea observăm că se conturează o nouă generație de oameni politici și gazetari.

De menționat este faptul că în literatura de specialitate au fost identificate doar studii generale despre presă, aici putem aminti (Romul Munteanu, *Din presa literară românească a secolului al XIX-lea*, Editura Albatros, București, 1970; Camil Mureșan, *Etape și probleme din istoria presei în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 1994, (curs universitar); Constantin Antip, *Istoria presei române*, Facultatea de Ziaristică, (curs universitar), București, 1979); Nicolae Iorga, *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1916*, Atelierele Societății Anonime, *Adevărul*, București, 1922; Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980; Mircea Popa, *Incursiuni în presa românească*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2009; Ilie Rad, *Incursiuni în istoria presei românești*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2008.

---

² Teodor V. Păcățian, *Un mecenat român: Dr. Iosif Gall*, Editor Ovidiu Emil Iudean, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012, p. 7.

În timp ce unii lideri ai biroului redacțional care sunt nume consacrate în viața politică și revuistică s-au bucurat de reconstituiri biografice, alții nu au avut asemenea medalioane biografice, viața și activitatea lor constituindu-se în continuare într-un hiatus istoriografic. De amintit sunt monografiile dedicate unor personalități: Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești* (1935), istoricul George Cipăianu a dedicat o monografie lui Vinčențiu Babeș, *Vinčențiu Babeș (1821-1907)*, Editura Facla, Timișoara, 1980; Gelu Neamțu s-a ocupat de personalitatea lui Alexandru Roman. Gelu Neamțu, *Alexandru Roman și Academia Română (1866-1897)*, în *Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca*, tom XLVI, 2007; Idem, *Alexandru Roman: Marele Fiul al Bihorului (1826-1897)*, Editura Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, Oradea, 1995; Nicolae Josan, *Ion Pușcariu. Viața și activitatea* (1997); Mihai Racovițan, *Alexandru Vaida Voevod între Memorand și Trianon* (2000); Valentin Orga, *Aurel Vlad. Istorie și destin* (2001); Vasile Dudaș, *Pavel Rotariu* (2002); Marius Eppel, *Vasile Mangra. Activitatea politică* (2004). De semnalat sunt lucrările care au apărut sub îngrijirea lui Vlad Popovici și Alexandru Onojescu: Bujor Surdu, *Visarion Roman (1833-1885)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, ediție îngrijită de Vlad Popovici; Alexandru Onojescu, Vlad Popovici, *Corespondențe politice peste Carpați. Visarion Roman - colaborator la ziarul „Românul” (1868-1870)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010; Vlad Popovici, *Tribunismul (1884-1905)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008. Ioan Slavici și Eugen Brote, doi tribuniști care s-au bucurat de biografii (D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968; Lucian Boia, *Eugen Brote 1850-1912*, București, 1974); Lucian Năstasă Kovacs, *Intelectualii și promovarea socială (Pentru o morfologie a câmpului universitar)*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004; Andreea Dăncilă, *Elite culturale românești în Transilvania în prima perioadă a secolului al XX-lea (teză de doctorat)*, Cluj-Napoca, 2012. Conscriem la cele susținute de istoricul Lucian Boia în introducerea tezei sale de doctorat, și anume că biografiile nu au locul pe care-l merită în cultura și istoriografia noastră. Însă, o anumită perioadă istorică, o epocă, nu poate fi cunoscută în complexitatea ei, dacă nu cunoaștem oamenii din acea perioadă, relaționat evident cu contextul social din care au făcut parte. Astfel, conivența dintre demersul biografic al unei personalități și întregul mecanism social-politic în care s-a manifestat pot aduce date importante despre întreaga activitate manifestată într-un anumit interval de timp.

Deci, putem observa că a existat tangențial interes pentru diferite personalități ale gazetăriei transilvănene, cu toate acestea lipsește o analiză detaliată asupra membrilor biroului redacțional și în același timp a evoluției comitetelor redacționale.

În consecință, lansăm afirmația că, deși există un bogat material bibliografic la tema propusă, acesta nu acoperă întreaga arie de activitate a ceea ce a însemnat activitatea biroului redacțional din Transilvania secolului al XIX-lea și primei părți a secolului al XX-lea.

Lucrarea propusă, al cărei subiect de cercetare l-am supus atenției istorice, a dorit să analizeze și să prezinte comitetele de redacție și politicile editoriale în presa românească din Transilvania și Ungaria de la întemeierea primelor foi din această regiune istorică, incluzând și perioada Monarhiei Austro-Ungare și urmărind evoluția acestor comitete de redacție până la sfârșitul Primului Război Mondial în Transilvania, adică ne-am îndreptat atenția asupra perioadei cuprinsă în intervalul de timp dintre 1838-1918.

Metoda care ne-a direcționat studiul cercetării actuale s-a baza pe: identificarea și evaluarea surselor, verificarea stadiului actual și potențial al cercetării, transcrierea și interpretarea documentului de arhivă, colajarea textelor, elaborarea de indici și note infrapaginale la materialul inedit, comentarea și interpretarea informației istorice în conformitate cu subiectul în cauza, interpretarea tabelelor care cuprind principalele ziare și comitete de redacție, analiza istorică, metoda comparativă în stabilirea rolului deținut de elita jurnalistică la nivelul intelectualității românești, metoda reconstituirii diacronice a profilurilor biografico-intelectuale, metoda inductivă (observare și interpretare), metoda statistică utilizată în repertorierea ziarelor românești apărute în Monarhia Dualistă Austro-Ungară, analiza și actualizarea datelor istorice existente, documentarea bibliografică, fișarea materialului bibliografic, structurarea tematică a materialului bibliografic rezultat, supunerea unei critici riguroase a surselor, conferind în același timp o relaționare între subiectul cunoașterii și obiectul cercetării etc. Tehnica muncii intelectuale include în această parte metodologică etapa informării și a înțelegerii informației, acestea fiind înțelese în măsura în care informația devine cunoștință. Am atribuit metodologiei cercetării următoarea aserțiune: în tratarea unui astfel de subiect, a trebuit să avem în vedere o logică binară a abordării noastre de istoria presei și sociologie culturală, și anume, am inserat funcția predictivă și funcția explicativă a cercetării. Dacă funcția predictivă a cercetării ne-a putut face să înțelegem atribuțiile presei și influența mass-media din zilele noastre asupra factorului social, studiind presa secolului al XIX-lea și mecanismele sale de promovare socială ne putem da seama de rolul pe care presa îl are în societatea actuală, a zilelor noastre, funcția explicativă include prezentarea rolului intelectualității redacționale în societatea ardeleană a secolului al XIX-lea, prin inserarea unei astfel de abordări am dorit să demonstrăm aportul intelectualității gazetărești în plan cultural, politic, social etc. Jurnalistii secolului al XIX-lea ofereau o notă culturalistă presei, se făcea presă în strânsă legătura cu promovarea culturii, gazetarii luându-și angajamentul răspândirii culturii în presă și de aici ideile fiind diseminate spre celelalte categorii sociale, toate acestea făcând joncțiunea cu formarea lor intelectuală, în timp ce în zilele noastre se observă o depărtare a jurnalismului de latura sa culturală, o distanțare a presei de promovarea culturii printre oamenii obișnuiți, în prezent se observă o democratizare a presei prin trecerea de la ziarul tipărit, specific secolului al XIX-lea și al XX-lea, la transpunerea acestuia în lumea virtuală, pe internet, apariția ziarelor în variantă electronică, a

ziarelor on- line. Obsolescența ziarului tipărit, a presei scrise în variantă clasică, se produce prin evoluția noilor tehnologii și tehnici de informare în masă, această metamorfoză a presei observându- se prin transpoziția ziarului în formă electronică, pe internet.

Daca în secolul al XIX-lea jurnalistul era om de cultură, azi îi lipsește această calitate. Pentru ceea ce se întâmplă azi în presă, foarte sugestiv este citatul cunoscutului jurnalist, Cristian Tudor Popescu: *Ziarul s-a îndepărtat de carte, jurnalismul s-a îndepărtat de televiziune și s-a apropiat de internet, ziaristul a devenit un prestator de servicii, cetățeanul a devenit ziarist*³. În consonanță cu cele enunțate la nivel metodologic, atribuim cercetării istorice metoda descriptivă în tratarea unui astfel de subiect, prin contextualizarea și descrierea subiectului istoric propus și metoda analitică, conferind studiului nostru istoric o notă cu un profund caracter de analiză istorică și prezentarea procesului istoric prin acest corolar al fenomenului analitic privit în contextul epocii.

Trebuie să spunem că am putut fi în proximitatea unor astfel de subiecte printr-o cercetare anterioară asupra vieții și activității lui Septimiu Albini. Înainte de a prezenta sursele care ne vor ghida demersul de față, dorim să spunem că prezenta cercetare se dorește a fi o lucrare de sociologie a presei și de istorie culturală. Menționăm, încă din faza incipientă a excursului nostru istoriografic, că prezenta cercetare își propune să valorifice o categorie variată de surse. Lucrarea pe care o aducem în atenția istoriografică se va baza atât pe surse editate, cât și pe surse inedite. Există mai multe categorii de surse în tratarea acestui subiect: documentele inedite aflate în arhive, presa epocii, memorialistica abundentă și sursele editate (în covârșitoare majoritate corespondența). Dintre fondurile care merită studiate în privința realizării acestui subiect putem aminti: Fondul personal Septimiu Albini de la Biblioteca Academiei din București și Fondul P. N. R. de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București. La D. J. A. N. Cluj pot fi consultate mai multe fonduri: Fondul P. N. R. - Blaj și Fondul personal Visarion Roman și D. J. A. N. Cluj, Fond Vincențiu Babeș, presa vremii, memorialistica, sursele epistolare etc. Am avut în vedere următoarele **lucrări de specialitate**: George Em. Marica- *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleno din secolul al XIX lea*; Mihaela Bedecan- *Presa ecleziastică românească din Transilvania în perioada 1850-1875*, presa satirică din Transilvania, Vasile Popeangă- *Presa pedagogică din Transilvania 1860-1918*; Cornel Diaconovich- *Enciclopedia Română*. Principalele ziare pe care le supunem atenției noastre sunt: *Gazeta de Transilvania*, *Telegraful Român*, *Albina*, *Federațiunea*, *Concordia*, *Observatorul*, *Albina Carpaților*, *Tribuna*, *Tribuna Poporului* etc. Luând în considerare perioada mare de timp pe care o avem în atenție, ne rezervăm dreptul de a face o selecție a ziarelor pe care le vom studia. **Surse inedite**: Arhiva Bibliotecii Mitropoliei din Sibiu, revistele manuscrise, Biblioteca Academiei Române, București, *Corespondență*, Arhiva Casei Mureșenilor, Brașov. În conturarea

---

³ <http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=jurnalism>, site consultat în data de 14. 01. 2014, ora 11: 37. Citatul aparține jurnalistului Cristian Tudor Popescu, care face o descriere a presei din zilele noastre, (n.a.).

studiului de față vor intra în vederile noastre calendarele și șematismele (cele religioase și cele civile). Actuala teză și-a propus să valorifice la nivel documentar presa românească din Transilvania și Ungaria, observând astfel structura editorială a ziarelor, orientarea politică a ziarelor, cine scria în acestea, ce se scria, modul de abordare al problematicii naționale, trecerea de la o intelectualitate ecleziastică la o intelectualitate laică, disputa activism-pasivism, profilul intelectualului- redactor în secolul al XIX-lea. Acestui instrument de cercetare care este presa, i se adaugă fondurile de arhivă prezentate mai sus.

Metodologia cercetării și-a propus la nivelul cunoașterii istorice evidențierea aspectelor privind respectarea codului de deontologie profesională și de bune practici. Putem spune că onestitatea cercetării a fost respectată prin îndeplinirea anumitor parametri care vizează asumarea unei atitudini pline de condescendență și în același timp se proliferază la nivelul eticii universitare, respectarea unui întreg set de norme academice care se fac remarcate prin onestitatea cu care am pus în aplicare următoarele criterii ce țin de metoda de cercetare și întregul sistem de citare a surselor: din punct de vedere al normelor de citare, cu preponderență a fost aplicat sistemul Academiei Române de citare a surselor, citatele din cuprinsul lucrării au fost scrise înclinat, urmate automat de note de subsol, reformularea și adaptarea la contextul istoric a întregului material istoriografic uzitat, inserarea de note infrapaginale la materialul arhivistic inedit, punerea în practică a elementelor de colaționare a textelor inedite, identificate în arhive și biblioteci, explicații acolo unde contextul cerea acest lucru, aceste lămuriri ale autorului tezei fiind semnalate printr-un asterisc, urmate de sintagma *explicația autorului* sau prin inițialele *n. a., nota autorului*, între paranteze, respectarea cu rigurozitate a normelor de redactare și citare a surselor, supunerea unei critici severe a surselor și a documentelor de arhivă etc. Prin respectarea acestor practici de deontologie profesională asumate la nivel ontic, putem afirma că am făcut uz de un întreg set de norme impuse de rigoarea universitară pe de o parte și de sobrietatea și acribia Academiei Române, pe de altă parte.

Teza de doctorat este structurată tematic în 5 capitole, după cum urmează:

În partea de *Introducere, argumentație și metodologie*, am abordat elemente ce țin de motivația alegerii temei, întrebarea de cercetare, istoriografia problematicii și stadiul actual al cunoașterii în domeniul temei, sursele și metodologia cercetării, metoda de cercetare aplicată subiectului adus în dezbateră istoriografică etc.

Capitolul I, intitulat sugestiv *Constituirea comitetelor de redacție*, s-a prefigurat într-o prezentare a primelor începuturi ale ziaristicii românești din Transilvania, observând evoluția acestor ziare și constituirea primelor comitete de redacție în contextul istoric și politico-instituțional impus de Monarhia Dualistă Austro-Ungară în secolul al XIX-lea. Cum au luat naștere primele ziare românești în Transilvania? Cum au fost înființate primele colective redacționale și cine le

coordona activitatea? Cine finanța aceste ziare? Cine erau proprietarii, redactorii și editorii acestor apariții editoriale? etc reprezintă doar câteva întrebări cărora am încercat să le găsim răspuns în acest prim capitol al tezei de doctorat. Primul capitol a fost structurat în mai multe subunități tematice, un astfel de subcapitol a fost numit *Prolegomene la o istorie a jurnalismului. Repere istoriografice asupra presei românești*. În cadrul acestei secțiuni am dorit să descriem evoluția presei românești din Transilvania și Ungaria de la primele începuturi și inițiative editoriale, urmărind totodată această evoluție a presei românești, cu momentele sale de declin și ascensiune editorială, până la sfârșitul Primului Război Mondial în Transilvania, anul 1918 reprezentând un punct terminus pe care ne-am focusat și l-am abordat în această etapă a cercetării. Astfel, intervalul cronologic propus a cuprins interstițiul dintre anii 1838-1918, aceste două repere fiind relevante atât pentru istoria presei românești din Transilvania, cât și pentru mișcarea de emancipare națională a românilor ardeleni. În anul 1838 a luat naștere *Gazeta de Transilvania* la Brașov, din inițiativa unor comercianți și negustori. George Barițiu a fost chemat în fruntea acestui ziar, această personalitate având calitățile unui bun gazetar și spirit militant a reușit să realizeze o adevărată școală de presă în jurul *Gazetei de Transilvania*.

Alte momente importante au fost precizate în acest punct: inițiativele lui Ioan Piuariu Molnar, apariția gazetelor brașovene, după cum am menționat, apariția și activitatea politico-editorială a următoarelor ziare: *Telegraful Român*, *Albina*, *Albina Carpaților*, *Federațiunea*, *Concordia*, *Tribuna* și *Tribuna Poporului*, urmărind când au luat naștere, cine era în fruntea biroului redacțional și dificultățile acestor ziare cu cenzura impusă de autoritățile austro-ungare. Putem afirma că într-o primă etapă avem de a face cu un *jurnalism amatorist*, este perioada de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, moment când în paginile diferitelor ziare, foi și gazete au scris poeți, învățători, scriitori. După revoluția pașoptistă încep să apară mai multe ziare și mai bine structurate, în paginile acestora observându-se spiritul romantismului politic specific perioadei, cu întregul set de revendicări foarte bine cunoscute și în literatura de specialitate. O etapă importantă de ascensiune pentru ziaristica românească a fost perioada liberală, după anul 1860 ziarele românești și redacțiile lor încep să se extindă, să evolueze tehnica editorială, acesta fiind și un moment favorabil pentru începutul profesionalizării redactorilor români. În cadrul acestor descrieri am inserat *o tipologie a presei în cadrul evoluției*, astfel, într-o succintă clasificare luăm notă de: **presa de informare** (diferite reviste, ziare, foi), **presa de angajare în mișcarea națională** (aici sunt de amintit ziarele politice: *Gazeta de Transilvania*, *Telegraful Român*, *Tribuna*, *Tribuna Poporului*, *Albina*, *Federațiunea*, *Concordia* etc) și **presa de divertisment** (ziarele umoristice: *Priculiciul*, *Gura satului*, *Cucu*, *Umoristul*). Această prezentare a ziaristicii românești s-a oprit la anul 1918, acest reper fiind și unul din momentele esențiale ale profesionalizării ziaristilor români.

Alte subcapitole pe care ne-am focusat atenția în tratarea acestui subiect au vizat: *Evoluția conceptului de elită și alegerea membrilor de redacție; Explicații conceptuale asupra intelectualității jurnalistice; Criterii de desemnare a membrilor în comitetele de redacție, mecanisme de selecție.* În acest punct am încercat să evidențiem care erau criteriile de cooptare într-un colectiv de redacție, putem aminti: statutul numelui și tradiția familială, pregătirea celui care dorea să ocupe un asemenea post, statutul social și angajarea în lupta națională.

Prezentarea altor subcapitole ne-a ajutat să ne formăm o imagine de ansamblu asupra primului capitol al tezei. Sunt de amintit următoarele subteme: *Stabilitatea comitetelor-mobilitatea redactorilor*, aici descriind motivele înregimentării într-un colectiv redacțional, disensiunile apărute între unii redactori și migrația la alte ziare politice; *Implicarea socială a redactorilor ardeleni*, această subunitate tematică și-a focalizat atenția asupra activității de mecenat a redactorilor ardeleni, a implicării lor în problemele sociale, colecte pentru orfanii de război, înființarea de școli, etc.

Profilul intelectualului-redactor în secolul al XIX-lea. Profilul intelectualului redactor în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a fost repertoriat prin mai multe calități și însușiri care caracterizează redactorul ardelean. Tipologia redactorilor a fost prefigurată de următoarea portretizare. Trebuie specificat că un atribut al intelectualității ardeleni cu importante implicații în jurnalism a fost conferit de **calitatea de scriitor (literat)-redactor**. Jurnalistul ardelean a fost în același timp scriitor și redactor. Calitatea de scriitor a fost conferită de contribuția pe care redactorul ardelean (fie că a fost la *Gazeta de Transilvania, Telegraful Român, Tribuna, Luceafărul etc*) a adus-o culturii române prin nenumăratele contribuții literare, redactorii gazetelor românești din Transilvania au avut o prodigioasă operă literară. Dacă ne gândim doar la câteva nume care au fost și literați și gazetari ca: Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Ioan Slavici, întreaga generație de tribuniști care au lăsat opere literare, Octavian Goga, în Transilvania, iar prin extindere alte exemple de scriitori-redactori se regăsesc în persoana lui I. L. Caragiale, Nicolae Iorga, putem observa că această ipoteză a calității de scriitor-redactor are relevanță în istoriografia românească.

Calitatea de **scriitor-redactor** a fost dublată de o a treia însușire, cea de **om de cultură**. Redactorul secolului al XIX-lea a fost în același timp **scriitor**, prin contribuția sa în plan literar-artistic, **redactor**, prin articolele pe care le scrie la diferite gazete, (făcând parte dintr-un comitet de redacție sau doar ca simplu colaborator) și **om de cultură**, prin formarea intelectuală și spiritul de emulație culturală pe care îl transmitea un astfel de redactor. Este acea parte culturală a presei, latură care azi lipsește informării media, a publicațiilor contemporane. Redactorul secolului al XIX-lea, în calitatea sa de **om de cultură**, avea capacitatea de a persuadea pe cineva prin mijloacele limbajului sau prin mijloace practice. Redactorul ardelean este și **om al bisericii**. Pe parcursul întregii mișcări naționale, în comitetele de redacție au fost și oameni ai bisericii. Numai dacă ne

gândim la biroul redacțional al *Telegrafului Român*, toți aveau formare teologică, un alt exemplu fiind redacția *Tribunei Poporului* în care existau lideri ai bisericii. Putem afirma, fără să exagerăm, că multe redacții au primit o tentă confesională, elementul religios persistând în desfășurarea activităților redacționale

Statutul de redactor a fost dat de recunoașterea de către un comitet de redacție, în fruntea căruia se află șeful de redacție, a noului venit în echipa de redacție, în special tânăr absolvent de litere, filosofie, drept etc, care lucrând în redacția unui ziar putea promova în ierarhia socială, tinzând la ascensiunea în plan politic, economic, tribuna diferitelor gazete reprezentând o zonă de afirmare culturală, politică, socială, o rampă de lansare în noile structuri de conducere ale statului. În asemenea comitete de redacție intrau tineri întorși de la studii din străinătate, (în cea mai mare parte a lor studiau la universitățile Monarhiei Austro-Ungare), care erau dornici de afirmare și ascensiune profesională.

De remarcat este faptul că în Transilvania secolului al XIX-lea, tinerii care terminau o facultate puteau activa ca profesori, avocați, după terminarea unui stagiu de avocatură la Tabla Regească de la Târgu Mureș și redactori, această postură oferind, pe lângă afirmarea și ascensiunea în anumite structuri de conducere, și zona de unde se milita pentru drepturile românilor din Ardeal. Putem observa că sfera de activitate a românilor ardeleni după definitivarea studiilor a fost într-o oarecare măsură restrânsă, fiind în postura de a aplica cunoștințele dobândite în anii de studiu în doar câteva domenii de activitate pe care le-am amintit mai sus.

Calitatea de redactor a fost conferită de recunoașterea într-un comitet de redacție de către șeful de redacție, care de cele mai multe ori era și redactorul responsabil și proprietarul respectivei gazete, a noului membru care se regăsea în persoana unui tânăr, proaspăt absolvent de facultate, care își căuta un domeniu de activitate, (este cunoscut periplul lui Ioan Slavici la Cluj pentru al aduce în redacția *Tribunei* pe George Coșbuc).

După înființarea în deceniul 7 al secolului al XIX-lea, (1869) a Partidului Național Român din Transilvania, în urma conferinței de la Miercurea Sibiului, prezidată de Ilie Măcelariu și declararea pasivismului politic, redactorii ardeleni s-au împărțit în două tabere: pasiviștii, susținuți de gruparea George Barițiu-Ioan Rațiu și *Gazeta de Transilvania* de la Brașov și activiștii, având ca reprezentant pe mitropolitul ortodox Andrei Șaguna și publicația prezidată de acesta, *Telegraful Român* de la Sibiu.

Portretul intelectualului-redactor a fost evidențiat de următoarele caracteristici definitorii: redactorul ardelean a fost **scriitor, gazetar, om al bisericii și om de cultură**, iar mai târziu, după înființarea partidului politic devenind și **om politic**. Domeniul de activitate al redactorilor nu se restrângea doar la munca într-o redacție, în timp ce erau profesori, avocați oameni politici, istorici aceștia lucrau și în redacția unor ziare, deci munca de redactor (jurnalist) reprezentând ceva

colateral, dublat de activitatea ca avocat, profesor, (este cunoscut cazul lui Septimiu Albini care era în același timp profesor la Școala de fete a Astei din Sibiu și redactor la *Tribuna*, un alt exemplu regăsindu-se în persoana lui Alexandru Roman care era concomitent profesor universitar la Universitatea Maghiară de la Budapesta și redactor la *Concordia* și apoi la *Federațiunea*).

Reiterând anumite aspecte ce țin profesionalizarea gazetarului, putem spune că reprezintă un proces îndelungat și continuu, care începe în anii '60 ai secolului al XIX-lea și se desăvârșește la începutul secolului XX, prin *Fundația Ziaristilor Români din Ungaria* și *Sindicatul Ziaristilor din Transilvania și Banat* de la Cluj. O etapă a evoluției tehnicilor redacționale și a profesionalizării jurnaliștilor s-a observat în preajma Primului Război Mondial, când jurnalistica ardeleană evoluează, considerăm noi, pe o pantă ascendentă. Susținem că au existat trei repere semnificative pentru profesionalizarea gazetarului ardelean: 1) 1910- momentul înființării *Fundației Ziaristilor Români din Ungaria*; 2) Primul Război Mondial, prin modernizarea tehnicilor redacționale; 3) *Sindicatul Presei din Transilvania și Banat* (1921), toate aceste trei momente importante ducând la profesionalizarea și instituționalizarea gazetarului, din acest moment se poate vorbi de profesionalizarea instituționalizată a gazetarului, toate calitățile descrise (om politic, literat, om al bisericii, scriitor, om de cultură) completând portretul jurnalistului de profesie de la începutul secolului al XX-lea.

Un alt subcapitol a fost intitulat *Mișcarea națională românească în epoca dualismului - (de la intelectualitatea bisericească, la intelectualitatea laică)*. De la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, preoții au început teptat, treptat să lase loc laicilor la conducerea mișcării naționale românești. Ce am demonstrat în acest subcapitol a fost faptul că cele două entități sociale, laicii și clericii nu s-au anulat una pe cealaltă, nu a fost o schimbare bruscă de conducere a problematicii naționale, ci au coexistat, pe întregul parcurs al luptei de emancipare politică, culturală și instituțională regăsindu-i în diferite adunări naționale, întruniri colective, deputații etc. *Redactorii ardeleni și disputa activism-pasivism*, a fost un alt subiect tratat în această parte a tezei, putem afirma că și redactorii ardeleni au fost antrenați în disputa politică dintre pasiviști și activiști, aceștia plasându-se de o parte sau alta a taberei, în funcție de orientarea lor politică se implicau în astfel de dezbateri, ținând cont și de orientarea ziarului. (Ex: Grupul de la *Gazeta de Transilvania* a fost susținătorul pasiviștilor; Gruparea din jurul *Telegrafului Român* era aderenta activiștilor; *Tribuniștii* erau pasiviști, dar din anul 1905 au aplicat pentru noul activism politic etc).

Capitolul II, intitulat *Presa politică românească din Transilvania și Ungaria. Structura internă a ziarelor*, a manifestat un interes ridicat către prezentarea aspectelor editoriale și de conținut ale ziarelor studiate. Astfel, momentul înființării, tehnica editorială, structura internă a ziarelor românești din Transilvania și Ungaria, orientarea acestor gazete au reprezentat elementele principale ale acestui capitol secund al tezei. Pentru a înțelege lumea jurnalistică a secolului al XIX-

lea din Transilvania și Ungaria, trebuie să observăm și să analizăm mediul cultural și social-politic în care intelectualitatea jurnalistică ardeleană își desfășura activitatea. Astfel, descrierea celor mai importante periodice am considerat-o de maximă necesitate și în același timp ca fiind o condiție sine qua non a studierii intelectualității redacționale, deoarece prin orientarea acestor foi putem analiza și poziția politică a redactorilor și editorilor de ziare. În atenția noastră au intrat următoarele ziare: *Albina*, *Albina Carpaților*, *Federațiunea*, *Telegraful Român*, *Gazeta de Transilvania*, *Tribuna*. Prezentarea caracteristicilor generale ale foilor menționate mai sus s-a considerat a fi importantă pentru a înțelege orientarea și afinitățile politice ale intelectualității jurnalistice. Trebuie menționat, încă din stadiul incipient al demersului nostru intelectual, că prezentul capitol al actualei teze de doctorat, pe lângă o prezentare sincronică a evoluției diferitelor gazete și ziare, și-a propus să își focalizeze atenția asupra structurii editoriale a diferitelor publicații care au *făcut carieră* în Monarhia Dualistă. Prezentarea structurii editoriale a ziarelor supuse atenției noastre ne poate trasa anumite direcții de cercetare în studiul nostru consacrat intelectualității redacționale, astfel pentru a identifica acest aspect care ține de tehnica editorială, în mod obligatoriu a fost necesar să studiem ziarul aduse în dezbatere, deoarece în acest mod putem observa atitudinea editorială și politică a redactorilor față de problematica cu care se confrunta intelectualitatea românească în secolul al XIX-lea, aceea de afirmare a *națiunii române* în plan economic, politico-social și național. A fost important de studiat această tematică a componenței editoriale a publicațiilor românești, deoarece structura unei publicații, diferitele articole, subiecte de interes public, varietăți, ne poate descrie o serie de subiecte care au fost în atenția redactorilor ardeleni și luările lor de poziție, alături de atitudinea în scris pe care această categorie redacțională a avut-o față de problematica românilor. Corelat cu cele amintite, a meritat tratat **rolul presei în funcție de nivelul știutorilor de carte**, numărul cititorilor și al abonaților la aceste ziare. A fost important de văzut cine citea și avea acces la aceste ziare, ce categorii sociale erau abonate la respectivele jurnale și nivelul de formare al cititorilor în contextul evoluției presei. La aceste ziare de orientare politică și națională aveau acces diferite categorii de oameni și structuri socio-profesionale: învățători, preoți, avocați, comercianți, funcționari administrativi din cadrul Monarhiei Dualiste Austro-Ungare, etc. Observăm că cei care erau interesați de conținutul acestor ziare, foi, gazete, reprezentau o parte a celor cu un nivel al cunoașterii de carte cât de cât avansat, profesiile amintite mai sus reprezentând pe cei care erau interesați de ziare, erau la rândul lor formatori de opinie, citeau, se informau, dezbăteau aceste ziare, reprezentau liantul între elite și categoriile de jos ale oamenilor. Pentru a putea avea acces la ziare, cititorii și abonații trebuiau să aibă un nivel al cunoașterii de carte relativ ridicat și banii necesari pentru a abona astfel de ziare. Pe parcursul acestui capitol am realizat o prezentare a presei în funcție de nivelul știutorilor de carte, numărul cititorilor fiind foarte relevant pentru a observa cine

citea și se abona la astfel de ziare, ce categorii profesionale citeau jurnalele și cum făceau uz de aceste gazete în demersurile lor.

Fiecărui subcapitol i-am atribuit câte un titlul, pe cât de sugestiv, pe atât de relevant. Amintim câteva subtitluri ale acestui capitol: *Albina: zonă de afirmare a intelectualității românești de la Viena; Aspecte cultural-biografice din activitatea redactorilor de la Telegraful Român din Sibiu: (secolele XIX-XX); Gazeta de Transilvania: punct de referință al presei românești din Ardeal etc.*

Alte subcapitole important au fost: *Repartiția geografică a ziarelor românești din Transilvania (1838-1918)* și *Repartiția geografică a ziarelor românești din Ungaria și Austria (1838-1918)*. Această etapă secvențială a cercetării doctorale a fost reprezentată prin două hărți care sugerează răspândirea geografică și evoluția în timp a ziarelor supuse spre dezbateri. Fiecare hartă conține câte o legendă cu explicații teoretice și metodologice despre ziarurile românești din Transilvania și Ungaria, observând de-a lungul perioadei studiate repartiția geografică și zonele de afirmare a publicisticii românești.

Capitolul III, Profiluri biografice ale intelectualității redacționale ardelen. Cultura și ideologia ardeleană. Metoda prosopografică în cercetarea istorică, și-a propus să reconstituie pe baza dicționarilor, a bibliografiei de specialitate, a fondurilor arhivistice și a ziarelor viața și activitatea proprietarilor, redactorilor, editorilor de ziare, astfel reușind, pe cât posibil, să reîntregim componența diferitelor colective redacționale. Putem afirma că am prezentat în cuprinsul tezei parcursul intelectual și formarea profesională, nexurile familiale, afinitățile politico-naționale și de grup, arealul geografic unde au activat ca redactori și oameni politici, originea socială și geografică, toate aceste precizări de ordin biografico-intelectual constituindu-se în ample descrieri de natură prosopografică. Putem susține că am realizat într-un corpus tematic biografiile celor de la *Albina, Albina Carpaților, Federațiunea, Concordia, Expatriatul, Gazeta de Transilvania, Telegraful Român, Organul luminării, Tribuna și Tribuna Poporului*. În economia lucrării un subcapitol relevant a fost cel numit *Redactorii Tribunei din Sibiu. Studiu prosopografic*. Am reușit să identificăm toți redactorii ziarului *Tribuna* de la Sibiu, realizând ample descrieri biografice și completând demersul nostru cu un tabel cu numele acestora și perioada cât au activat ca redactori la cotidianul amintit. Această metodă prosopografică și tabelară a fost aplicată și pentru *Grupul de la Tribuna Poporului din Arad*. În această parte am trasat anumite concluzii preliminare la redactorii *Gazetei de Transilvania, Telegrafului Român și Tribunei sibiene*.

Profilurile biografico-intelectuale reconstituite prin metoda prosopografică ne-au putut ajuta să avem o descriere generală asupra formării intelectuale, a educației primite, a parcursului profesional și a formării universitare, toate acestea conexe cu mediul cultural și social-politic în care au activat scriitorii-redactori ai ziarelor semnificative din Transilvania (*Gazeta de*

Transilvania, Telegraful Român, Tribuna, Tribuna Poporului etc). Domeniile de interes ale redactorilor ardeleni au variat: de la filologie, istorie, articole cu profundă încărcătură națională, dat fiind contextul epocii, până la domenii ca economia, agronomia, științe practice, juridice. În special redactorii *Tribunei* au fost cei care erau preocupați de asemenea domenii: agronomie (Eugen Brote), fiind inspirați în demersurile lor jurnalistice de literatura și filosofia germană, au fost publicate numeroase studii despre îmbunătățirea agriculturii, pomărit, apicultură, horticultură, tribuniștii fiind generația de scriitori-redactori care s-au apropiat cel mai mult de popor (în sensul de țărâtime), este acel transfer al informațiilor și noțiunilor, toate acestea corelate cu o simbioză de ridicare culturală de la elite la popor, cum susține domnul profesor Doru Sinaci, în același timp fiind o comuniune între intelectualitatea redacțională și popor.

Nu am intenționat în această etapă secvențială a abordării noastre istorice să prezentăm exhaustiv domeniile de interes ale redactorilor care au activat la toate ziarele importante din această perioadă, putem spune că scriitorii-redactori de la *Gazeta de Transilvania, Telegraful Român, Tribuna, Concordia, Federațiunea, Tribuna Poporului* au avut ca domenii de interes: filologia, istoria, științele juridice, filosofia și literele, medicina, științele naturale, dar concomitent ocupându-se și cu difuzarea culturii și a informațiilor către oamenii de rând, către popor, existând acea legătură intrinsecă la nivelul comuniunii și interferenței sociale între reprezentanții diferitelor gazete și popor. Această pleiadă de scriitori-redactori s-au implicat în ridicarea culturală și afirmarea politico-națională a românilor din această regiune istorică prin înființarea de școli, fundații culturale, asociații literare, mecenat, încurajarea culturii prin toate mijloacele posibile (în perioada studiată două erau instituțiile prin care se promova cultura și învățătura, acestea fiind școala și biserica). Redactorii *Gazetei de Transilvania* au fost aceia care au donat banii strânși în fondul publicației brașovene pentru înființarea unei școli în Beiuș.

Aceste considerente ne-au putut oferi informații utile despre intelectualitatea jurnalistică ardeleană în perioada propusă: 1838-1918. Metoda prosopografică adoptată de noi și aplicată redactorilor ardeleni a pus la dispoziție referințe și indicații despre fiecare redactor în parte (în reconstituirile biografice aplicând o sinteză informațională între bibliografia de specialitate edită și informațiile inedite culese din presă și arhive), utilizând în același timp articolele de presă scrise de acești redactori și încercând încadrarea acestor grupuri redacționale cu importante implicații în politică și cultură, într-un curent de idei specific perioadei în care au activat (conservatorism progresiv, liberalism, darwinism). În reconstituirile noastre biografico-intelectuale am inserat pseudonimele cu care acești redactori își semnau articolele și polemicile de presă. Putem afirma că acesta a fost un element de noutate deoarece în literatura de specialitate nu toate monografiile sau lucrările dedicate unor astfel de personalități conțin astfel de pseudonime ale jurnaliștilor ardeleni. Elementul novator al demersurilor noastre biografice, prin completarea profilurilor intelectuale cu

aceste pseudonime, a fost relevant la nivelul istoriografiei românești, deoarece astfel au putut fi identificați mult mai ușor redactorii în presa ardeleană. Pe baza pseudonimelor inserate în cadrul acestor revalorificări a personalităților ardeleni cu profunde implicații în presă, am reușit să evidențiem cu exactitate cine se afla în spatele unor articole de presă, orientarea publicației, ce se urmărea prin articolele publicate în respectivele ziare, pseudonimele publiciștilor ardeleni fiind importante pentru a face lumină într-un subiect din ce în ce mai dezbătut de istorici.

Capitolul IV a fost denumit *Politici editoriale*. Acesta a fost împărțit în mai multe subcapitole, după cum urmează: *Inițiativă și decizie în stabilirea politicilor editoriale; Rolul finanțatorilor în stabilirea politicilor editoriale; Rolul și locul politicului în stabilirea politicilor editoriale; Presa ca rol formativ sau informativ; Presa-rol de educare și cultivare*.

În prezentul capitol ne-am îndreptat atenția spre definirea conceptuală a termenului de politică editorială, influența finanțatorilor în stabilirea politicilor editoriale, implicarea politicului în domeniul ziaristicii transilvănene, dar și spre profesionalizarea ziaristilor români. Secolul al XIX-lea a fost marcat de nașterea ziaristicii în spațiul transilvănean și astfel luăm contact și cu cristalizarea primelor comitete de redacție și politicile lor editoriale. Definirea termenului cheie de *politică editorială* a fost în acest punct al demersului istoriografic de o mare importanță, pentru a înțelege mecanismul politic manifestat în sfera ziaristicii românești. În acest context istoric și național, prefigurată la nivelul mișcării naționale de emancipare a românilor ardeleni, plecăm de la următoarea interogație: Ce este o politică editorială?

Politica editorială - a reprezentat și reprezintă și astăzi un întreg ansamblu de norme, reguli, valori, principii după care redacția unui ziar se orientează, stabilește ce articole merită publicate și care sunt respinse din grila de publicare, totalitatea normelor și regulilor care stabilesc statutul publicistic al unei publicații. O *politică editorială* stabilește și un întreg set de valori, fie că sunt valori: culturale, politice, profesionale, financiare, morale etc. Prin stabilirea unei politici editoriale se poate observa orientarea politică, economică, culturală a ziarului care îl interesează pe cititor⁴.

În urma conturării unui cadru general despre definirea conceptuală a termenului de *politică editorială* și a încadrării lui în timp, atenția noastră s-a îndreptat spre stabilirea acestei politici editoriale, cine era factorul de decizie în stabilirea unei politici editoriale? În majoritatea cazurilor întâlnite, inițiativa și decizia în stabilirea unei politici editoriale o deținea redactorul șef. Șeful de redacție sau directorul (exemplul lui Ioan Slavici la *Tribuna* din Sibiu) era cel care trasa agenda de lucru a celorlalți redactori, era cel care hotăra ce articole trebuie publicate și care nu, era cel care angaja membrii în comitetele de redacție și tot redactorul responsabil al publicației stabilea și salariul redactorilor. În acest sens cunoaștem cazul lui Septimiu Albini, care și-a început activitatea

---

⁴ <http://www.ghidjurnalism.ro/politica-editoriala>, site consultat la data 9. 02. 2014, ora 19: 36.

de redactor cu un salariu de 700 de florini⁵. Am adus mai multe exemple concludente despre cei care stabileau politica editorială în epocă. **Politica editorială a *Telegrafului Român*** a fost direcționată, într-o primă etapă, de Andrei Șaguna. El era cel care stabilea cine scrie, ce scrie, dacă se poate publica, el corecta articolele înainte să fie publicate. Mai târziu, după moartea lui Andrei Șaguna, politica editorială a fost hotărâtă tot de mitropoliți. În acest ansamblu al deciziilor redacționale, după cum am mai spus, șefii de redacție aveau un cuvânt greu de spus, în cazul de față putem spune că Aron Florian și alți primi-redactori stabileau în colaborare cu mitropoliții politica editorială a ziarului. Un alt exemplu în spațiul decizional editorial a fost oferit de ***Gazeta de Transilvania***. Politica sa editorială a fost trasată, într-o fază incipientă, de comercianții care au finanțat primele numere ale ziarului. Un rol important în stabilirea politicii editoriale l-a avut George Barițiu și Aurel Mureșianu. George Barițiu stabilea colectivul redacțional, recruta colaboratorii interni și externi, se deplasa în teritoriu pentru a recruta astfel de redactori și colaboratori, (această tehnică fiind abordată de majoritatea redacțiilor ardelen), nu se publica nimic fără știrea lui, în epocă fiind un filtru redacțional foarte riguros. Mai târziu, un rol semnificativ în cadrul redacției și al hotărârilor editoriale l-a avut familia Mureșianu, Aurel Mureșianu ocupând o poziție cheie în redacție.

Tribuna și politica sa editorială. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, *Tribuna sibiană* a adus reale contribuții la mișcarea națională din Transilvania. Politica sa editorială a fost trasată și direcționată de Ioan Slavici, Bechnitz, Eugen Brote, etc, cei care au avut locuri bine poziționate în colectivul redacțional al *Tribunei*, este vorba de prima generație a *Tribunei*. La fel ca în cazul celorlalte ziare, politica editorială a primului cotidian românesc apărut la Sibiu, a fost stabilită de directorii, proprietarii și redactorii-șefi ai publicației. Într-o fază incipientă, în redacția *Tribunei* toți corectau, editau și lucrau, nefiind toți remunerați, dar probabil tinerețea și entuziasmul de a lucra într-o astfel de întreprindere editorială îi făcea să depună atâta pasiune și efort pentru susținerea și promovarea valorilor culturale și politice în paginile *Tribunei*. Factorul decizional în cadrul acestei redacții era prefigurat de mai multe personalități politice: Ioan Slavici, Eugen Brote, Dimitrie Comșa, George Coșbuc etc., toți aceștia stabilind regulile interne ale ziarului, ce se publica și ce nu, stabileau care articole meritau editate, polemici, reclame etc. Șefii de redacție erau mereu consultați de către membrii redacție în probleme editoriale, cum să scrie, ei își dădeau acordul, erau mereu căutați și întrebați despre diferite probleme și sarcini editoriale etc. Spațiul decizional în cadrul politicii editoriale a fost continuat la Arad, loc unde apare *Tribuna Poporului*. Mulți redactori care au activat la *Vechea Tribună* au avut sarcini redacționale și la Arad, este un transfer generațional, cei de la Arad considerându-se continuatorii primilor tribuniști. Cei care stabileau politica editorială a ziarului erau prefigurați prin importante personalități politice, bisericesti, culturale: Ioan Russu-

---

⁵ A.B.M.S. Fond *Ioan Lupaș*, mss 4537, f. 13. Vezi Capitolul 1 al lucrării. (n. a).

Șirianu, Sever Bocu, Ilarie Chendi ș.a. Putem observa că indiferent de ce ziar vorbim (*Telegraful Român, Gazeta de Transilvania, Tribuna etc.*- ziare cu orientare politică și națională), politica editorială era hotărâtă de șefii de redacție, aceștia având profunde implicații în politică, jurnalism, economie și alte sfere ale vieții publice.

Prin cele prezentate mai sus, am transpus conceptul modern de politică editorială realităților de secol XIX și început de secol XX, observabile la nivelul presei militante. Am analizat politica editorială a celor mai importante ziare din Transilvania, mecanismul redacțional funcționând sensibil la fel și în cazul altora (*Concordia, Federațiunea, Albina etc.*). Cele câteva exemple aduse în siajul istoriografic ne pot evidenția o nouă perspectivă de studiat a presei, demonstrând rolul unei politici editoriale la ziarele din Transilvania.

Un subcapitol important a fost numit *Profesionalizarea Ziariștilor Români din Monarhia Dualistă Austro-Ungară: Fundația Ziariștilor Români din Ungaria*. Momentul profesionalizării ziariștilor români a început să se concretizeze din anul 1910, reper cronologic când în Transleithania a luat naștere *Fundația Ziariștilor Români din Ungaria*, aceasta având un rol important pentru profesionalizarea meseriei de jurnalist. Susținem această afirmație deoarece în dările de seamă ale Epitropiei de la Sibiu am găsit consemnat faptul că vor să creeze jurnaliști de profesie, adevărați ziariști care să susțină cultura și presa românească din Ardeal, în viitor. Informațiile identificate în presă despre existența acestei fundații ne pot ajuta să demonstrăm continuitatea emergentă a profesionalizării acestei bresle, care încet, încet se autonomizează, este acel transfer despre care vorbeam și în capitolul 1 al tezei, de la statutul de scriitor-redactor, specific secolului al XIX-lea, la calitatea de jurnalist privit în sens profesional, odată cu începutul secolului XX. *Fundația Ziariștilor Români din Ungaria* era susținută din donațiile diferiților oameni de cultură din Ardeal, (exemplul cel mai elocvent este cel al familiei Mocioni care a donat sume substanțiale pentru susținerea jurnaliștilor români) și din suprataxele puse la abonamentele ziarelor din Transilvania. Menționăm că am reușit să identificăm toate donațiile în bani efectuate către *Fundația Ziariștilor Români din Ungaria* și categoriile sociale care au realizat astfel de contribuții financiare.

Tot în acest registru tematic al profesionalizării ziariștilor români este de amintit subcapitolul intitulat *Profesionalizarea ziariștilor români din România. Sindicatul Ziariștilor Români din București*.

Această profesionalizare a ziariștilor români se observă și în România, putem spune că acest moment al instituirii profesionale a ziariștilor se produce la sfârșitul secolului al XIX-lea, moment când în anul 1899 a luat naștere *Sindicatul Ziariștilor Români de la București*, o instituție profesională bine definită, cu o structură ierarhică și recunoscută internațional. În Darea de seamă din anul 1909 a fost descrisă importanța acestui Sindicat al presei românești, cât și sumele de bani

strânse pentru îmbunătățirea statutului breslei de jurnalist. În presa vremii am identificat, atât pentru Monarhia Dualistă Austro-Ungară, cât și pentru România, Dărilor de seamă din anul 1909. Se observă, pe măsură ce evoluează și tehnicile de informare, o definiție mult mai evidentă a presei și a instituționalizării ei prin înregimentarea ziaristilor de profesie. Începutul secolului XX, cu aspecte bine evidențiate în preajma Primului Război Mondial, aduce din aproape în aproape această profesionalizare a ziaristilor români, atât pentru cei din Monarhia Austro-Ungară, cât și pentru cei din România.

Capitolul V, denumit *La marginea legii: Procese de presă*, a avut în vedere descrierea proceselor de presă în care a fost implicat ziarul de orientare pasivistă, *Gazeta de Transilvania* și redactorii lui. Ne-am îndreptat atenția spre procesele de presă în care a fost implicat George Barițiu, deoarece momentul genezei *Gazetei de Transilvania* și personalitatea lui George Barițiu au reprezentat un punct de referință al presei românești din Transilvania, moment peste care nu se poate trece pentru a înțelege istoria gazetăriei românești din acest areal geografic. Am descris procesele de presă din anii 1877-1879; 1884; 1888 și 1890, precizând motivul împrăștiării, articolele incriminatoare, completul de judecată etc. Am considerat că este necesar să analizăm procesele de presă în care a fost implicat George Barițiu și *Gazeta de Transilvania*, deoarece această personalitate a reprezentat un reper atât în istoria ziaristicii românești, cât și în evoluția culturală și instituțională a Transilvaniei moderne. Putem spune că majoritatea proceselor de presă din Transilvania se soldau cu 2-3 luni închisoare, plus amenzi, costurile de judecată fiind suportate de cei împrăștiți, rare fiind cazurile când redactorii ardeleni primeau 1 an sau 2-3 ani închisoare. Acest ultim capitol a fost structurat în mai multe subpuncte, după cum urmează: *Delicte de presă: încadrare juridică, percepție politică, atitudini naționale*; *Procesele de presă din Monarhia Dualistă Austro-Ungară în perioada 1867-1908* (Tabelul Nr. 1); *Situația statistică a ziarelor din Monarhia Dualistă Austro-Ungară în perioada 1867-1908* (Tabelul Nr. 2); *Procesele de presă intentate Gazetei de Transilvania*, aceste subcapitole constituindu-se în ample descrieri despre procesele de presă din Transilvania și metamorfozarea lor în adevărate mișcări de revendicări naționale românești.

În prezentul capitol am reconstituit procesele politice în care a fost implicat George Barițiu. Ne-am îndreptat atenția spre procesele de presă intentate întemeietorului gazetăriei românești, deoarece prin descrierea acestor evenimente am putut să revalorificăm momentele politice în care a fost implicat și contextul politico-social manifestat în Imperiul Dualist Austro-Ungar. Procesele în care a fost antrenat George Barițiu au fost de interes major pentru actuala cercetare, deoarece reconstituind medalioanele biografice ale redactorilor *Gazetei de Transilvania*, considerăm că personalitatea lui George Barițiu merită un loc aparte în cultura românească din Transilvania.

Bibliografia

Surse inedite

Arhiva Bibliotecii Mitropoliei din Sibiu, Fond Ioan Lupaș.

Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale (DJCjAN), Fond Elie Dăianu. Corespondență personală. A se vedea: Corespondența expediată de Ilie Dăianu către Aurel I. Albini din Zlatna, 4 februarie 1946, 1 filă; Corespondență primită: Septimiu Albini către E. Dăianu, Sibiu, 10 martie 1894, 1 filă; Manuscrise ale lucrărilor științifice literare ale lui I. Dăianu; Note de lectură S. Albini-Ioan Paul, 2 file.

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, *Procesul de presă al lui A. C. Popovici din anul 1893*, Fond Francisc Hossu Longin.

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, Fond Societatea Petru Maior.

Arhivele Naționale din Ungaria:

Bekény István, *Polgári kori és tanácsköztársasági központi kormányhatóságok levéltárai: Kiegészítés a repertoriumhoz*: Fond- és állagjegyzék (Levéltári leltárak 27. Budapest, 1964).

Idem, *Sajto Levéltár (1897) 1920-1944 (1950): Repertorium* (Levéltári leltárak 23. Budapest, 1964), Pamfil Șeicaru, K 609, 85 cs -3 dosszie V. 8., 1933-1940.

Surse edite

Bițu-Sârghie, Anca, *Septimiu Albini. Projunimismul tribuniștilor din Sibiu*, în *Manuscriptum*, 1989, XX, I.

Corespondența lui Vincențiu Babeș (scrisori trimise). Introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de George Cipăianu și Ana Maria Cipăianu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.

Corespondența lui Vincențiu Babeș, I, Scrisori primite, introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de Mihail P. Dan și George Cipăianu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976.

George Bariț și contemporanii săi, Vol. I. Corespondență primită de la Aron Florian, August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu, Coord. Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Editura Minerva, București 1973.

George Bariț și contemporanii săi. Vol. II. Corespondență primită de la Pavel Vasici, Alexandru Roman și Atanasie Șandor, Coord. Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Editura Minerva, București, 1975.

George Bariț și contemporanii săi, Vol. III. *Corespondență primită de la Nicolae Maniu, Grigore Mihali, Ioan Fekete-Negruițiu, Ioan Antonelli, Iosif Many și Ioan Rusu*, Coord. Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Editura Minerva, București, 1976.

Hitchins, Keith; Maior, Liviu, *Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Bariț 1861-1892*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1970.

Maior, Liviu, *Alexandru Vaida Voevod între Belvedere și Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Editura Sincron, Cluj-Napoca, 1993.

Onojescu, Alexandru; Popovici, Vlad, *Corespondențe politice peste Carpați. Visarion Roman-colaborator la ziarul „Românul” (1868-1870)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010.

Pavel, Teodor, *Ioan Rațiu- Repere biografice, în Partidul Național Român și acțiunea memorandistă. Corespondență politică (1887-1901)*, Editura Daco-Press, Cluj-Napoca, 1994.

Pervain, Iosif; Chindriș, Ioan, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, Vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972.

Polverejan, Șerban; Cordoș, Nicolae, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1973.

Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, Vol. I, 2 martie-12 aprilie 1848. Red.: Acad. Ștefan Pascu, Victor Chereșteșiu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977.

Mangra, Vasile, *Corespondență, Vol I, A-H*, ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.

Memorialistică și scrieri de epocă

Albini, Septimiu, *Dirrecția nouă în Ardeal. Constatări și amintiri*, în Vol. *Lui Ion Bianu amintire. Din partea foștilor și actualilor funcționari ai Academiei Române la împlinirea a șaiszeci de ani*, Editura Tipo-Litografia Carol Göbl, București, 1916.

Idem, *Scrieri*, (texte stabilite, studiu introductiv, note și bibliografie de Ilie Moise), Editura Imago, Sibiu, 1998.

Idem, *Societatea Transilvania. Amintiri de la Tribuna Veche. Scrieri Politice*, transcrierea textelor, note și indici de Răducu Rușeț, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2014.

[Albini, Septimiu] S. A., *Școala civilă de fete cu internat a „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român” din Sibiu*, Gherla, 1887. în *Rev. Transilvania, Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, Editura Tiparul Tipografiei Arhidieceșane, Sibiu, Nr. 1-2, din luna ianuarie, anul XX/1889.

Braniște, Valeriu, *Diarul meu de septiman (Jurnal de licean, 1885-1886)*. Ediție îngrijită de Ruxandra Moașa Nazare și Gheorghe Iancu, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014.

Brote, Eugen, *Tabloul proceselor politice făcute românilor în ultimul deceniu 1884-1894*, în *Un memoriu politic. Cestiunea Română în Transilvania și Ungaria*, Editura Tipografia Voința Națională, București, 1895.

Gustav Augustini ziarist la „Tribuna Poporului” din Arad 1898-1900, (studiu introductiv și articole culese de Gelu Neamțu), Editura Ivan Krasko, Nădlac, 2007.

Păcățian, Teodor V., *Cartea de Aur sau luptele politice ale românilor de sub coroana ungară*, Vol. VII, Editura Tiparul Tipografie Arhidiecezane, Sibiu, 1913.

Procesul de presă al lui Parteniu Cosma contra Septimiu Albini pertractat naintea Curții cu jurați din Cluș la 27 Martiu n. 1889, Editura Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1889.

Slavici, Ioan, *Lumea prin care am trecut: memorialistică, publicistică*. Ediție și prefață de Constantin Mohanu, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004.

Idem, *Închisorile mele. Scrisori adresate unui prieten din altă lume*, București 1921. Variantă reeditată la Editura Paideia, București, 1996.

Idem, *Tribuna și tribuniștii*, Editura „Minerva”, Institut Tipografic. Societate pe Acții, Orăștie, 1896.

Biblioteca Națională Széchényi din Budapesta, Popovici, Aurel C., *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria*, Editura Institutul Tipografic, Sibiu, 1892.

Presă

Albina, I, 1866 - XI, 1876.

Albina Carpaților, I, 1877.

Bunul Econom, IV, 1903; V, 1904.

Cultura Creștină, III, 1913.

Federațiunea, I, 1868 - III, 1870.

Gazeta de Transilvania, XV, 1853 - XX, 1858; XXIX, 1867; LXXVI, 1914 - LXXX, 1918.

Revista Economică, I, 1899; XIV, 1912; XLIX, 1947.

Românul, I, 1911; II, 1912.

Tribuna Poporului, I, 1897 - III, 1899; V, 1901; IX, 1905; XIII, 1909 - XIV, 1910; XVI, 1912.

Lucrări de referință: enciclopedii, bibliografii, anuare universitare

Actele Societății Transilvania fondată la 1867 pentru ajutorul studenților și elevilor meseriași români din Transilvania și părțile ei, anii 1880-1906, Tipografia Academiei Române, București, 1888 și Imprimeria Statului, București, 1901.

Analele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, Sibiu, 1904, nr. IV.

Analele fundațiunii pentru ajutorarea ziariștilor români din Ungaria, Sibiu, I, 1912 - IV, 1915; VI, 1917.

Anuarul Băncilor Române, Sibiu, II, 1901; VIII, 1907.

Bibliografia Istorică a României, Vol. I - XII.

Diaconovich, Cornel, *Enciclopedia română*, tom I, II, III, Editura și Tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1898, 1900, 1904.

Hangiu, I., *Dicționarul presei literare românești 1790-1990*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Bianu, Ion; Hodoș, Nerva; Sadi Ionescu, Alexandru, *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)* tom I, 1820-1906, Editura Librăriile Socec & Comp și C. Sfetea, București, 1913.

Idem, *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*, tom I, 1820-1906, Editura Librăriile Socec & Comp și C. Sfetea, București, 1915 și tom II, *Supliment: 1790-1906*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București. 1969.

Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, Editura Enciclopedică, București, 2002.

Petcu, Marian, *Istoria jurnalismului din România în date: enciclopedie cronologică*, Editura Polirom, Iași, 2012.

Predescu, Lucian, *Enciclopedia României Cugetarea*, Editura Saeculum, I. O., București, 1999.

Răduică, Georgeta; Răduică, Nicolin, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, Editura Științifică, București, 1995.

Straje, Mihail, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*, Editura Minerva, București, 1973.

Turc, Lucia, *Bibliografia istorică a Transilvaniei (1936-1944). Bibliografie selectivă*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1998.

Șematisme

Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, *Șematimul arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1876*, Editura Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1876.

Idem, *Șematimul arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1900*, Editura Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1900.

Teze de doctorat

Dăncilă Andreea, Oana, *Elite culturale românești în Transilvania în prima perioadă a secolului al XX-lea*, Tz. doctorat, Cluj-Napoca, 2012.

Habor, Oana, *Incursiuni pe tărâmul medical transilvănean (1876-1914). La răscrucea dintre sensibilitatea tradițională și provocările modernizării*, Tz. doctorat, Cluj-Napoca, 2013.

Sigmirean, Cornel, *Formarea intelectualității românești din Transilvania (1867-1918): studenți români la instituțiile de învățământ superior din Transilvania, Ungaria și Slovacia*, Tz. doctorat, Cluj-Napoca, 1999.

Lucrări editate

Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1998.

Alexianu, Alexandru, *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească* (Vol. 1, 2), Editura Meridiane, București, 1987

Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX-XX, Coord. Liviu Maior, Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Editura Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011.

Antip, Constantin, *Istoria presei române*, Facultatea de Ziaristică, (curs universitar), București, 1979.

Bărbulescu, Constantin, *Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2005.

Bedecean, Mihaela, *Presa și bisericile românești din Transilvania (1865-1873)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010.

Berényi, Maria, *Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Editura [s. n.], Giula, 2000.

Idem, *Personalități marcate în istoria și cultura românilor din Ungaria. (Secolul al XIX-lea). Studii*, Editura [s. n.], Giula, 2013.

Bernays, Edward L., *Cristalizarea opiniei publice*, Editura Comunicare. ro, București, 2003.

Bloch, Marc, *Pledoarie pentru istorie*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2007.

Bocșan, Nicolae, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat. (Secolul al XIX-lea)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997.

Boia, Lucian, *Eugen Brode 1850-1912. Destinul frânt al unui luptător național*, Cap. III, *Tribuna (1884-1893)*, Ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 2013.

Idem, *Germanofili. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Editura Humanitas, București, 2010.

Boitoș, Olimpiu, *Activitatea lui Slavici la „Tribuna” din Sibiu*, Editura Revistei „Societatea de Măine”, Cluj-Napoca, 1927.

Bolovan, Ioan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Editura Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000.

Botiș, Teodor, *Monografia Familiei Mocioni*, Editura Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, București, 1939.

Braudel, Fernand, *Timpul lumii*, (2 Vol.), Editura Meridiane, București, 1989.

Breazu, Ion, *Povestitori ardeleni și bănățeni până la Unire*, Editura Cartea Românească, Cluj-Napoca, 1937.

Bugnariu, Teofil, *Ioan Slavici 1848-1925: bibliografie*, Editura Enciclopedică Română, București, 1973.

Cardaș, Gheorghe, *Poezii și prozatorii Ardealului până la Unire 1800-1918*, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co, București, 1936.

Cazimir, Ștefan, *Alfabetul de tranziție*, Editura Humanitas, București, 2006.

Câmpeanu, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.

Chelcea, Septimiu, *Opinie publică. Strategii de persuasiune și manipulare*, Editura Economică, București, 2006.

Cipăianu, George, *Vicențiu Babeș (1821-1907)*, Editura Facla, Timișoara, 1980.

Cordoș, Nicolae, Neamțu Gelu, *Iuliu Coroianu în vâltoarea vremurilor 1847-1927*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2006.

Cosma, Aurel junior, *Istoria presei române din Banat*, Ediția a III-a, Editura Ziarului Unirea Română, Timișoara, 1932.

Cosma, Ela, *Presa săsească și revoluția în Transilvania la 1848-1849*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

- Curticăpeanu, Vasile, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Editura Științifică, București, 1968.
- Diaconescu, Alexandru, *Mari civilizații ale Orientului Antic*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2001.
- Djuvara, Neagu M., *Între Orient și Occident: țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, Editura Humanitas, București, 2005.
- Dobrescu, Vasile, *Sistemul de credit românesc din Transilvania 1872-1918*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 1999.
- Dronca, Lucian, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
- Elias, Norbert, *Procesul civilizării*, (Vol. 1, 2), Editura Polirom, Iași, 2002.
- Gagea, Eugen, *Vasile Goldiș și Românul*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008.
- George Barițiu. Biografii literare*, Coord. Gheorghe Glodeanu, Mircea Petean, Ioan Buzași, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2012.
- Glodariu, Eugenia, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică 1860-1918*, Editura Bibliotheca Musei Napocensis XVII, Cluj-Napoca, 1998.
- Ghenghea, Mircea-Cristian, *Presă și națiune. Mișcarea națională a românilor din Transilvania (1859-1865) reflectată în presa românească a vremii*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.
- Godea, D. Ioan, *Ziarul Românul din Arad și aspecte ale problemei naționale din Transilvania (1911-1918)*, Editura De Vest, Timișoara, 2001.
- Grămadă, Livia, *Presa satirică românească din Transilvania: 1860-1918*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974.
- Hazard, Paul, *Criza conștiinței europene: 1680-1715*, Editura Humanitas, București, 2007.
- Hitchins, Keith, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1973*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995.
- Idem, *Afirmarea națiunii. Mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Idem, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, Vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
- Hobsbawm, Eric John, *Secolul extremelor: scurtă istorie a secolului XX*, Editura Lider, București, 1999.
- Iercoșan, Sara, *Junimismul în Transilvania*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
- Ionescu, Adrian-Silvan, *Moda românească: 1790-1850: între Stambul și Paris*, Editura Maiko, București, 2001.

Idem, *Modă și societate urbană în România epocii moderne*, Editura Paideia, București, 2006.

Idem, *Balurile din secolul al XIX-lea*, Editura Fundația Culturală D' ale Bucureștilor, București, 1997.

Iorga, Nicolae, *Istoria presei românești. De la primele începuturi până la 1916*, Atelierele Societății Anonime *Adevărul*, București, 1922.

Idem, *Sate și preoți din Ardeal*, Editura Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1902.

Johnson, Paul, *Intelectualii*, Editura Humanitas, București, 2012.

Johnston, William M., *Spiritul Vienei: O istorie intelectuală și socială 1848-1938*, Editura Polirom, Iași, 2000.

Kissanovici, Ioana Elena, *Cenzura în Transilvania în Primul Război Mondial*, prezentare susținută în cadrul Școlii de Vară de la Păltiniș, manifestare științifică organizată de Academia Română în data 20-24 Iulie 2015.

Livi Bacci, Massimo, *Populația în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003.

Lungu, Ioan, *Școala ardeleană. Momente și sinteze*, Editura Minerva, București, 1978.

Maior, Liviu, *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, Editura Fundației Culturale Române, Cluj-Napoca, 1992.

Idem, *1848-1849: români și unguri în revoluție*, Editura Enciclopedică, București, 1998.

Idem, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

Idem, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război: 1914-1916*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016.

Marica, George Em., *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, Vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

Mitu, Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Editura Humanitas, București, 1997.

Moise, Ilie, *Folcloristica Sibiană, Capitolul: Momentul Tribunei sibiene*, Editura Imago, Sibiu, 1999.

Moisil, Iuliu, *Figuri grănicerești năsăudene*, Vol. II, Editura [s. n.], Năsăud, 1939.

Munteanu, George, *B. P. Hașdeu*, Editura pentru Literatură, București, 1963.

Munteanu, Romul, *Din presa literară românească a secolului al XIX-lea*, Editura Albatros, București, 1970.

Munteanu, Ioan, *Sever Bocu (1874-1951)*, Editura Mirton, Timișoara, 1999.

Mureșan, Camil, *Etape și probleme din istoria presei în epoca modernă*, (curs universitar), Cluj-Napoca, 1994.

- Nastasă, Lucian, *Intelectualii și promovarea socială: pentru o morfologie a câmpului universitar în secolul XIX-XX*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004.
- Idem, *Itinerarii spre lumea savantă: tinerii din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006.
- Neamțu, Gelu, *Procese politice de presă antiromânești din epoca dualismului austro-ungar 1868-1890*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2004.
- Idem, *George Barițiu: Gazetele și procesele sale politice*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011.
- Idem, *Alexandru Roman- marele fiu al Bihorului (1826-1897)*, Editura Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, Oradea, 1995.
- Idem, *Precursorii Memorandului 1866-1882*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2006.
- Netea, Vasile, *Spre unitatea statală a poporului român, Legături politice și culturale între anii 1859-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
- Nicoară, Toader, *Clio în orizontul mileniului trei, Vol. II, Noi explorări în istoriografia contemporană*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2009.
- Nicoară, Simona, *Istoria și miturile: mituri și mitologii politice moderne*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2009.
- Idem, *O istorie a secularizării. Avatarurile creștinismului și triumfalismul mesianismelor noilor ere: (sec. XIX-XX)*, Vol. 2, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2006.
- Novăcescu, Ion, *Linșajul mediatic în politica românească 1919. Adevărul versus Ion. I. C. Brătianu*, Editura Adevărul Holding, București, 2013.
- Opriș, Tudor, *Reviste literare ale elevilor: 1834-1974. Istoria presei școlare românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
- Ornea, Zigu, *Junimea și junimismul*, Editura Eminescu, București, 1978.
- Idem, *Junimismul*, Editura pentru Literatură, București, 1966.
- Păcățian, Teodor V., *Un mecenat român: Dr. Iosif Gall*, Editor Ovidiu Emil Iudean, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Vol. III, (Secolele XIX și XX)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
- Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.
- Păsăilă, Vasile, *Presa în istoria modernă a românilor*, Editura Fundației Pro, București, 2004.
- Popa, Mircea, *Incursiuni în presa românească*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2009.
- Popa, Mircea, Tașcu, Valentin, *Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
- Popa, Mircea, *De la Iluminism la Pașoptism*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2004.

- Popeangă, Vasile, *Aradul: centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Facla, Timișoara, 1978.
- Popovici, Vlad, *Tribunismul (1884-1905)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.
- Idem, *Studies on the romanian political elite from Transylvania and Hungary (1861-1918)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012.
- Idem, *Acte și documente privind elita politică românească din Transilvania (1869-1896)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010.
- Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Editura Enciclopedică, București, 2013.
- Rad, Ilie, *Incursiuni în istoria presei românești*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2008.
- Radosav, Doru, *Semantica și hermeneutica textului istoric*, Facultatea de Istorie și Filosofie UBB (curs universitar), Cluj-Napoca, 2008.
- Rădulescu, Mihai Sorin, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura ALL, București, 1998.
- Retegan, Simion, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861-1863*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
- Rieffel, Remy, *Sociologia mass-media*, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Sigmirean, Cornel, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.
- Sinaci, Doru, *Discursul politic în perioada tribunismului arădean*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2014.
- Suciu, Dumitru, *Antecedentele dualismului austro-ungar și lupta națională a românilor din Transilvania 1848-1867*, Editura Albatros, București, 2000.
- Surdu, Bujor, *Visarion Roman (1833-1885)*, Ediție îngrijită de Alexandru Onojescu, Vlad Popovici, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.
- Taylor, Alan, J. P., *Monarhia Habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, Editura ALL, București, 2000.
- Teșculă, Nicolae, *Presa social-politică săsească din Transilvania (1850-1876)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010.
- Tocqueville, Alexis de, *Despre democrația în America*, Editura Humanitas, București, 2005.
- Tribuna 120 Studii. Evocări/ Amintiri/Analize*, Vol. Coord. de I. Maxim Danciu, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2004.
- Vatamaniuc, Dimitrie, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, Editura Academiei Socialiste România, București, 1968.

Wallerstein, Immanuel Maurice, *Sistemul mondial modern*, Vol. 1-2 și 3-4, Editura Meridiane, București, 1992, 1993.

Weber, Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 1993.

Studii și articole

Almanahul Presei Române din Ardeal și Banat, în *Rev. Transilvania. Organul Societății Culturale ASTRA*, LIX, 1928. nr. 7-8.

Albu, Nicolae, *Un distins cărturar al timpului său - dascălul brașovean*, în *Revista de pedagogie*, XVI, 1967, nr. 11.

Balog Marin, Iosif, Balog, Anișoara, *Institute și societăți de asigurare din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Rolul lor în promovarea asociaționismului și spiritului de solidaritate*, în *Revista Bistriței*, XXIII, 2009.

Bocșan, Nicolae, *Confiscarea fabulelor lui Țichindeal*, în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XIX, 1976.

Idem, *Confiscarea fabulelor lui Țichindeal*, în: Matei Alexandru, *Ștefan Meteș la 85 de ani. Omagiu*, Editura [s. n.], Cluj-Napoca, Arhivele Statului, 1977.

Idem, *Presa românească și revoluția*, în *Almanahul Tribuna*, LXXIX, 1979.

Idem, *Iluminismul românesc și idealul luminării*, în *Studii de limbă, literatură și folclor*, IV, 1978.

Idem, *Ideea de națiune la românii din Austro-Ungaria (1880-1906)*, în *Banatica*, 1995.

Idem, *Luminile și pașoptismul*, în *Istoria Transilvaniei (De la 1711 până la 1918)*, Vol. III, Coord.: Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Academia Română, Editura Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008.

Bolovan, Ioan, *Naționalitățile și dualismul*, în *Istoria Transilvaniei (De la 1711 până la 1918)*, Vol. III, Coord.: Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Academia Română, Editura Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008.

Breazu, Ion, *Literatura „Tribunei” (1884-1895). Partea I: Proză*, în *Dacoromania*, VIII, 1934-1935.

Bretan, Nicolae, *Contribuții la bibliografia literaturii române din Banat în epoca luminilor*, în *Banatica*, IV, 1977.

Cipăianu, George, *Atitudinea antidualistă a ziarului Albina (1866-1876) și măsurile represive ale autorităților austro-ungare*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

- Colan, Ion, *Viața și opera lui Ion Barac*, în *Revista Transilvania, Organul societății culturale Astra*, LIX, 1928, nr. 7-8.
- Curticăpeanu, Vasile, *Societatea Transilvania din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria 1867-1918*, în *Studii Rev. Ist.*, XIX, 1966, nr. 1.
- Hitchins, Keith, *Elitele* în Vol. *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Idem, *Ioan Rațiu și Procesul Memorandiștilor: Noi surse*, în Vol. *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
- Idem, *Laic și ecleziastic în mișcarea națională românească din Transilvania (1830-1869)*, în *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972.
- Drecin, D. Mihai, *Presa economică românească din Transilvania și elita bancară națională (1873-1918)*, în *Elita culturală și presa*, Editura Militară, București, 2013.
- Maior, Liviu, *Dualismul austro-ungar*, în *Istoria Transilvaniei (De la 1711 până la 1918)*, Vol. III, Coord.: Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Academia Română, Editura Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008.
- Moise, Ilie, *Septimiu Albini (1861-1919)*, în *Scutea Nicolae, Repere sibiene. Studii și referate*, Editura Comitetul de Cultură și Educație al Jud. Sibiu, Sibiu, 1980.
- Neamțu, Gelu, *Alexandru Roman și Academia Română (1866-1897)*, în *Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca*, tom. XLVI, 2007.
- Idem, *Gazeta de Transilvania și revoluția de la 1848-1849*, în *Cumidava*, XXI, 1997.
- Idem, *Procesele de presă ale ziarului Federațiunea (1868-1870)*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.
- Nistor, Silviu Ioan, *Gazetele de la Brașov - școală de educație națională pentru toți românii (1838-1848)*, în *Cumidava*, XXI, 1997.
- Pervain, Iosif, *Alexandru Gavra- întemeietor al Societății bibliograficești (1833) și al revistei Ateneul românesc*, în Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1971.
- Ploșteanu, Grigore, *O autobiografie a cărturarului Pavel Vasici*, în *Vatra*, 1986. nr. 4.
- Popa, Mircea; Tașcu, Valentin, *Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, 284 p. [Recenzie de Nicolae Bocșan], în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XXIII, 1980.
- Popa, Mircea, *Ioan Piuariu Molnar*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976, 221 p. [Recenzie de Nicolae Bocșan], în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XX, 1977.
- Popa, Mircea, *Ion Barac- autor de scrieri religioase*, în *Rev. Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica*, tom I, 2007.

- Popovici, Vlad; Rușeț, Răducu, *File de memorialistică: Septimiu Albini, amintiri de la Tribuna Veche (1886)*, în *Chronos - Revista de Istorie*, VIII, nr. 2 (15), Iași, 2010.
- Roman R. *Ciorogariu (1852-1936). Studii și documente*. Studii de Vasile Popeangă, Gheorghe Lițiu. Documente, note și comentarii de Andrei Caciora, Vasile Popeangă, Mircea Timbuș, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Oradea, 1981, 472 p. [Recenzie de Nicolae Bocșan], în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XXV, 1982.
- Rușeț, Răducu, *Societatea Transilvania - factor determinant în formarea intelectualității ardeleni*, în Vol. *Scrieri pe alese. O filă de istorie: om, societate, cultură în secolele XVII-XXI*, Coord. Anamaria Macavei, Roxana Dorina Pop, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.
- Idem, *Activitatea politico-culturală a lui Septimiu Albini și considerații pe marginea legii electorale din anul 1874*, în *Administrație Românească Arădeană. Studii și comunicări din Banat - Crișana. 95 de ani de la Marea Unire*, Vol. VII, Coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2013.
- Idem, *Perspectivă istorică asupra memorialisticii lui Septimiu Albini*, în *Administrație Românească Arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 95 de ani*, Vol. VIII, Coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2014.
- Idem, *Profilul biografico-intelectual al lui Septimiu Albini (1861-1919)/ The biographical and intellectual profile of Septimiu Albini (1861-1919)*, în *Astra Salvensis. Revistă de istorie și cultură*, I, nr. 2, Salva, 2013.
- Idem, *Viața și activitatea lui Septimiu Albini 1861-1919/ The life and activity of Septimiu Albini 1861-1919*, în *Collegium Mediense IV. Comunicări Științifice XIII*, Mediaș, 2014.
- Idem, *Aspecte cultural-biografice din activitatea redactorilor de la Telegraful Român din Sibiu (secolele XIX-XX)*, în *Administrație Românească Arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, Vol. IX, Coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2014.
- Idem, *Aspecte culturale din activitatea asociaționismului transilvănean al Monarhiei Habsburgice: Societatea Petru Maior (Cultural aspects from transilvanian associationism activity of Habsburg Monarchy: Petru Maior Society)*, în *Revista Iancule Mare- Transilvania, o istorie mereu tânără-*, nr. 59, Cluj-Napoca, 2015.
- Idem, *Gazeta de Transilvania: punct de referință al presei românești din Ardeal*, în *Acta Musei Porolissensis*, XXXVI, 2014.
- Sinaci, Doru, *Tribuna Poporului și tribunismul arădean*, în *Aradul și Marea Unire din 1918: culegere de studii*, Coord.: Marius Grec, Stelean-Ioan Boia, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008.

Idem, *De la elite, la popor. Preocupările tribuniștilor arădeni pentru modernizarea și democratizarea Partidului Național Român*, în *Administrație Românească Arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 95 de ani de la Marea Unire*, Coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Vol. VII, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2013.

Idem, *Ștefan Cicio Pop și tribuniștii arădeni*, în *Ștefan Cicio Pop: studii*, Coord: Corneliu Pădurean, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2009.

Idem, *Cea de-a doua Tribună: Tribuna Poporului de la Arad. Începuturile (1897)*, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat- Crișana*, Vol. VI, Coord: Doru Sinaci, Emil Arbonie, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2013.

Idem, *Tribunistul Ilarie Chendi*, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, Vol. III, Coord: Doru Sinaci, Emil Arbonie, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2011.

Vesa, Vasile, *Transilvania în timpul Primului Război Mondial (1914-1918)*, în *Istoria Transilvaniei (De la 1711 până la 1918)*, Vol. III, Coord.: Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Academia Română, Editura Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008.

Surse on-line

http://www.dacoromania-alba.ro/nr51/societatea_transilvaniei.htm la 15.11.2012.

<http://telegrafulroman.blogspot.ro/2013/03/telegraful-roman-160-ani.html> la 14.11.2013.

<http://www.mitropolia-ardealului.ro/actualitati/act.php?id=2457> la 16. 11. 2013.

<http://www.cultura.sibiu.ro/institutii/publicatii> la 16.11.2013.

<http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=jurnalism> la 14.01.2014.

<http://www.bru.ro/istorie/cat-si-ort-capitolul-17/> la 1.02.2014.

<http://www.ghidjurnalism.ro/politica-editoriala> la 9.02.2014.

<http://www.aradon.ro/gustav-augustini-contemporanul-nostru/aradon-news-editor6-20071001-011914> la 20.02.2014.

[http://www.vestul.ro/stiri/5143/ziaristica-ardeleana-si-banateana-dinainte-de-razboi-\(1\).htm?action=print](http://www.vestul.ro/stiri/5143/ziaristica-ardeleana-si-banateana-dinainte-de-razboi-(1).htm?action=print) la 20.02.2014.

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Coșbuc la 2.03.2014.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Miron_Cristea la 19.12.2015.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ilarie_Chendi la 24.04.2014.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Mocioni la 01.02.2016.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Slavici la 10.02.2016.

<http://www.tribuna.ro/stiri/actualitate/ilarie-chendi-1871-1913-88238.html> la 24.04.2014.

<http://www.bjbv.ro/scan/schitaGT/Untitled-17.html> la 22.06.2014.

<http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2007/09.pdf> la 27.09.2014.

<http://muzeulmuresenilor.ro/about/casa-muresenilor/> la 29.10.2014.

<http://www.skytrip.ro/palatul-tribunei-din-arad-din-judetul-arad-ob-3152.html> la 11.01.2015.

http://licortoradea.licee.edu.ro/index_files/Page955.htm la 12.02.2015.

http://www.academia.edu/211493/Antecedentele_culturale-_ale_Tribunei_din_Sibiu_grupul_de_la_Foisoara_Telegrafului_Roman_1876-77_ la 31.03.2015.

http://www.uniuneascritorilorarad.ro/ARCA/10-11-2014/19_restituiuri_szabo_10-11-12_14.html la 6.04.2015.

<http://www.vestul.ro/stiri/5168/sever-bocu-schita-de-portret-%28i%29.htm?action=print> la 6.04.2015.

<https://tibifarcash.wordpress.com/2008/11/11/file-din-istoria-presei-clujene/> la 7.05.2015.

<http://dexonline.ro/definitie/parucic> la 30.06.2015.

<https://tipariturromanesti.wordpress.com/2011/11/06/intamplarile-rasboiului-frantozilor-si-intoarcerea-lor-de-la-moscva-buda-1814/> la 21.10.2015.

<http://newsbv.ro/2015/06/13/exclusiv-primele-carti-despre-napoleon-scrise-dascal-schei-invataturile-nicola-nicolau-catre-elevii-vremii/> la 22.10.2015.

http://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_mol_sorozatok_leveltari_leltarak/ la 10.11.2015.

http://www.oszk.hu/oszk_katalogusok la 29.11.2015.

http://ro.orthodoxwiki.org/Simion_%C8%98tefan la 28.01.2016.

<http://www.teologiromani.com/Info/Cuprins/index.html> la 4.02.2016.

http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari/Dobrescu.pdf la 6.02.2016.

<http://glasul.info/2015/04/28/rolul-presei-romanesti-din-budapesta-in-viata-national-culturala-din-transilvania-si-ungaria-secolului-al-xix-lea/> la 6.02.2016.

<http://www.scrigroup.com/istorie-politica/istorie/ELITE-SI-STRATEGII-POLITICE-IN54399.php> la 6.02.2016.

<http://www.bjmures.ro/bd/D/001/01/D00101.pdf> la 7.02.2016.

<http://ziarullumina.ro/telegraful-roman-disponibil-si-on-line-79065.html> la 7.02.2016.

<http://dspace.bcuccluj.ro/bitstream/123456789/47816/4/Bolovan%20Ioan-Asociatia%20Nationala%20Aradeana-2011.pdf> la 7.02.2016.

[http://www.vestic.ro/articol_48849/dr--marius-grec-%E2%80%9Eevorbim-despre-o-generatie-o-generatie-care-a-facut-unirea-iar-generatia-marii--uniri-s-a-format-si-a-actionat-la-arad%E2%80%9D-\(i\).html](http://www.vestic.ro/articol_48849/dr--marius-grec-%E2%80%9Eevorbim-despre-o-generatie-o-generatie-care-a-facut-unirea-iar-generatia-marii--uniri-s-a-format-si-a-actionat-la-arad%E2%80%9D-(i).html) la 7.02.2016.

<http://www.libertatea.rs/index.php/mozaic/reportaj/4233-la-romanii-din-ungaria-romani-si-institutii-romanesti-la-budapesta-in-secolul-al-xix-lea.html> la 8.02.2016.

http://www.academia.edu/5386486/FAMILIA_SINA-O_FAMILIE_DE_AROM%-C3%82NII_-CELEBRII_%C3%8EN_IMPERIU_HABSBURGIC la 9.02.2016.

<http://www.edrc.ro/docs/docs/transilvania/020-087.pdf> la 10.02.2016.

<http://www.agerpres.ro/cultura/2014/08/23/destinatie-romania-telegraful-roman-de-la-sibiu-patriarhul-presei-de-161-de-ani-in-slujba-lui-dumnezeu-si-a-oamenilor--11-01-25> la 10.02.2016.

<http://telegrafulroman.blogspot.ro/2013/06/un-necrolog-sasesc-al-mitropolitului.html#more> la 11.02.2016.

http://www.academia.edu/4496261/Sorin_Mitu_Construirea_ideii_de_patrie_la_intelectualii_roman%C3%A2ni_din_Transilvania_%C3%AEn_prima_jum%C4%83tate_a_sec_al_XIX-lea la 12.02.2016.

http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2012/istorie/Dancila_Andreea_Oana_Ro.pdf la 12.02.2016.

http://www.crispedia.ro/Ieronim_Baritiu_-_biografie la 15.02.2016.

<http://jurnalul.ro/calendar/14-decemvrie-1924-balul-presei-din-ardeal-599081.html> la 15.02.-2016.

<http://muzeulmuresenilor.ro/about/casa-muresenilor/> la 15.02.2016.

http://stiri.tvr.ro/timpul-in-care-se-traia-frumos-la-belle-poque-in-romania_46925.html la 26.-02.2016.

http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Teodor_P%C4%83c%C4%83%C5%A3ian la 05.05.2016, ora 11:20.